

Reviure llengües

«A nosaltres, els catalanoparlants, això ens ha passat amb el castellà en molts períodes, i recentment ens comença a passar amb l'anglès»

Es pot ressuscitar, una llengua? La majoria d'especialistes creuen que no, que un cop s'ha deixat de parlar del tot, ha desaparegut per sempre. És veritat que sovint s'ha posat el cas de l'hebreu com a contraexemple. Tanmateix, tot i que l'hebreu tenia certament les funcions molt restringides, és a dir, que es feia servir per a molt poques coses i molt concretes, no es pot dir que fos una llengua que ja no parlava ningú. Potser el còrnic en sigui un exemple més bo: a començament de segle XX s'inicia un moviment de recuperació d'una llengua que ja no tenia parlants; actualment n'hi ha algun centenar que l'usen amb fluïdesa, i fins i tot hi ha una llar d'infants en còrnic des de 2010.

En general, però, és molt difícil no només ressuscitar (perdoneu la metàfora biològica, ja sabem que les llengües no moren ni ressusciten, però ja ens entenem) sinó incrementar el nombre de parlants o fins i tot recuperar espais d'ús de llengües minoritzades i en procés de substitució. De fet, dues especialistes en el tema com són Lenore Grenoble i Lindsay Whaley afirmen en un llibre sobre aquesta qüestió publicat l'any 2006 (*Saving Languages*) que «una avaluació honesta de la majoria dels esforços de revitalització lingüística fins ara mostra que han fracassat».

Les raons d'aquests fracassos són molt complexes, però no pas insuperables. Deu ser per això que avui hi ha desenes i desenes d'iniciatives i programes de tota mena que es proposen revitalitzar llengües que es troben en alguna situació delicada. Precisament els dies 19, 20 i 21 d'abril vam celebrar a Barcelona i a Vic el I Congrés Internacional sobre Revitalització de Llengües Indígenes i Minoritzades, organitzat per les universitats de Barcelona, Vic-Central de Catalunya i Indiana. I vam poder escoltar gent vinguda de tot el món —més de quaranta països, més de cent universitats— que ens explicava les seves estratègies, idees, projectes i experiències encaminades a preservar el que encara ens queda de diversitat lingüística, que és molt però molt desequilibrat: com s'ha dit sovint, el 95% de la diversitat lingüística planetària és en mans de només el 5% de la població, i encara.

Hi ha moltes maneres d'entendre la revitalització, igual que hi ha moltes i molt diferents situacions que exigeixen segurament enfocaments particulars. En el congrés ho hem pogut constatar àmpliament. Tanmateix, a mi m'agradaria subratllar una idea que crec que plana per damunt de totes les iniciatives de revitalització, i que és tan general que a vegades ni s'esmenta, es dona per feta: la idea que totes les llengües són iguals.

És una idea sorprenent, igual que ho és la de la igualtat de les persones, perquè si alguna cosa es fa evident de seguida és que les llengües, de fet, el que són és totes diferents. I molt diferents, a vegades. És clar que quan se n'afirma la igualtat no es vol dir —en general, si més no— que siguin idèntiques en algun sentit. El que es vol dir són dues coses.

En primer lloc, que totes i cadascuna de les llengües del món compten amb els mecanismes adequats per a ser-ho tot. Totes són manifestacions de la capacitat lingüística, única de l'espècie humana. És a dir, que l'ubikh de Turquia o l'eyak d'Alaska, considerades llengües extingides, en unes altres circumstàncies històriques podrien ser les llengües hegemòniques de grans estats, amb milions de parlants. Per com han anat les coses, més probabilitats tenia el tupí de ser la llengua majoritària del Brasil (es creu que ho era fins a la segona meitat del segle XVIII), i ara només compta amb uns milers de parlants. En canvi, hi ha testimonis antics que veien molt poc futur a l'anglès: l'aristocràcia britànica parlava anglonormand —una llengua romànica molt pròxima del francès de l'Illa de França—, i llatí, i l'anglès era la llengua dels perdularis (com sempre, la majoria).

La posició que ocupa una llengua no té res a veure amb com és aquella llengua, quins sons fa servir (o si en fa servir molts o pocs), en quin lloc col·loca els verbs, quants gèneres té o com n'és de gruixut el seu diccionari, aquesta és la idea. La seva posició depèn de variables sociopolítiques i econòmiques, de dinàmiques històriques. O sigui que val més desconfiar quan algú diu que tal llengua no té paraules per dir tal cosa, o que no té formes per expressar el futur o que no distingeix els fets de les possibilitats, i que per això li va com li va. L'experiència i el pensament humans es poden expressar de maneres increïblement variades.

Per tant, en segon lloc dir que les llengües són iguals és dir que aquesta desigualtat social fàcilment constatable és injusta, no és «natural» ni «inevitable», sinó una determinada manera de veure les coses. Afirmar la igualtat de les llengües és enunciar un projecte: el que creu que totes haurien de ser iguals, que els seus parlants haurien de tenir els mateixos drets i la mateixa consideració.

Doncs aquesta idea tan simple, i tan repetida per la lingüística els darrers cent anys com a mínim, no està gens interioritzada. En el congrés es podia intuir clarament (encara que els ponents no ho diguessin explícitament) que la majoria de governs no s'ho creuen. Que fins i tot la majoria de parlants, especialment de llengües poderoses, no s'ho creuen de veritat. Que molta gent està convençuda de manera més o menys conscient que l'anglès és on és perquè és com és. Que el wichí del nord d'Argentina no serviria per discutir al parlament o per programar videojocs. Que parlar wichí és, de fet, un estigma, un signe d'ignorància. És a dir, que en matèria de llengües molta gent té encara una mentalitat feudal: creu que la posició que una llengua ocupa en l'escala social li ve donada de naixement, de naturalesa, no és una contingència històrica, i per tant susceptible de canviar.

Com que les llengües no són res sense parlants, aquesta consideració es trasllada de manera automàtica als parlants, és clar. I per això molts senten la seva llengua com una càrrega que no volen traspasar als fills, i deixen de transmetre-la. Però això resulta una estafa, és clar, perquè la marginació de determinades comunitats no té gaire res a veure amb com parlen, de manera que renunciïn a la llengua i en general no milloren gens ni mica. I pel camí han perdut l'autoestima col·lectiva, l'especificitat cultural, el vincle amb els ancestres i a vegades les ganes de viure. I al damunt segurament s'hauran de sentir que malament que parlen l'anglès, l'espanyol o el que sigui que han adoptat per «ser com tothom».

Molts dels programes en marxa destinats a la revitalització, sobretot en l'àmbit de l'escola,

s'anomenen «bilingües». Però en aquest bilingüisme un té la sensació que també hi manca igualtat. Tradicionalment, s'han impulsat programes d'escolarització en llengües minoritzades destinats a facilitar una alfabetització que obri la porta a l'adquisició de la llengua hegemònica. És a dir, com que en molts àmbits, sobretot colonials, intentar alfabetitzar la canalla en la llengua dels conqueridors era un fracàs total, es començava per la llengua pròpia i així se'ls acabaria assimilant a l'altra. És el bilingüisme de transició o substitutiu. Evidentment, els programes de revitalització el que proposen és una altra mena de bilingüisme, l'additiu, que permetria conservar la llengua pròpia i alhora tenir accés als recursos que ofereix la llengua majoritzada (que no sempre és la majoritària en l'entorn immediat). I tanmateix, en algunes explicacions dels participants al congrés es podia tenir la sensació que fins i tot aquests programes mantenen implícitament una jerarquia de llengües. La llengua pròpia és important per a la identitat, però l'altra és la important per a l'educació. No és una simple font de recursos, és una finestra al món. Continua sent la llengua important de debò.

A nosaltres, els catalanoparlants, això ens ha passat amb el castellà en molts períodes, i recentment ens comença a passar amb l'anglès. Per això se senten a vegades pares no catalanoparlants que s'estimarien més escoles amb programes d'immersió en anglès que no pas en català, encara que estiguin perfectament instal·lats a territori catalanoparlant.

Crec que una veritable revitalització ha de passar per situar al centre simbòlic de la vida la llengua pròpia. Certament és molt útil i necessari dominar altres llengües. És veritat que hi ha molt coneixement que només trobarem en certes llengües. I molt entreteniment també. Però tot això haurien de ser aspectes perifèrics del nostre viure comunitari (i si pot ser, variats: que no tothom es centri en la mateixa llengua, que al final ens haurem de sentir allò de «però per què us entesteu a parlar-ne una que no serveix per a res, si ja tots sabeu la que sí que serveix?»). I això serà molt difícil d'aconseguir mentre qui administri recursos essencials de la comunitat, és a dir, els governs (del nivell que sigui) no es creguin que totes les llengües són iguals. No s'hauria de donar per fet que tots els catalanoparlants hagin de dominar el castellà o el francès però no pas al l'inrevés. Si les llengües són iguals, són iguals per a tot. Ah, i podem fer el mateix raonament per a l'aranès a Catalunya. Però no, no vull dir que tots els catalans haguem de parlar aranès, o que tots els espanyols i francesos hagin de parlar català. Vull dir que si no es pot exigir que ho fem, tampoc s'ha de poder exigir que ho facin els altres: és això, ser iguals, no?

I per cert, a l'àmbit catalanoparlant també tenim feina a revitalitzar. En alguns casos el català només necessita estendre o consolidar l'ús. Però en altres, com a determinades zones del territori, necessita una bona replantada, perquè ha estat o està essent àmpliament substituït. I també tenim l'aranès, amb una comunitat lingüística petita i amenaçada. I encara la més amenaçada de totes: la llengua de signes catalana, no garantida ni tan sols a la majoria de la comunitat sorda.

Pere Comellas (GELA)